

Η ψυχολογία στην Ελλάδα σήμερα

A. Νικολοπούλου¹ και Th. Oakland²

Παρουσιάζονται τα αποτελέσματα έρευνας των Ελλήνων ψυχολόγων και της ψυχολογίας στην Ελλάδα. Περιγράφονται τα δημογραφικά τους χαρακτηριστικά, το εισόδημα και η επαγγελματική τους δραστηριότητα, καθώς και οι απόψεις τους για το χώρο της ψυχολογίας. Η εξέταση του χώρου δείχνει πως η ψυχολογία στην Ελλάδα βρίσκεται σε αρχικά στάδια της ανάπτυξής της και δεν έχει ακόμη δημιουργήσει αυτόχθονες γνώσεις, συνοχή, νομική και κοινωνική αναγνώριση και επαγγελματικό *status*. Ωστόσο, πρόσφατα γεγονότα και συνθήκες υποδεικνύουν ότι το μέλλον της ψυχολογίας θα είναι βελτιωμένο.

Ιστορικά η ψυχολογία στην Ελλάδα είχε πάντοτε περιθωριακή θέση και χρειάστηκε να παλέψει για να αναγνωρισθεί σαν ανεξάρτητη επιστήμη. Διάφοροι παράγοντες δημιούργησαν αυτή την κατάσταση, συμπεριλαμβανομένων των κοινωνικο-οικονομικών συνθηκών της χώρας, των κοινωνικών αντιλήψεων, καθώς και της υπεροχής της ψυχιατρικής.

Η οικονομική και πολιτική κατάσταση της Ελλάδας, για μεγάλο μέρος του εικοστού αιώνα, ήταν τέτοια, που δε βοηθούσε την ανάπτυξη της ψυχολογίας και των άλλων κοινωνικών επιστημών. Κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου, όταν η ψυχολογία αναπτυσσόταν στις άλλες δυτικές χώρες, η Ελλάδα ήταν απασχολημένη με την αναστήλωση της οικονομίας που είχε καταστραφεί από τον πόλεμο (Παπαδόπουλος, 1977). Λίγες οικονομικές πηγές ήταν διαθέσιμες για καινοτομίες. Οι ανταλλαγές με άλλες ευρωπαϊκές χώρες ήταν κυρίως οικονομικές παρά πολιτιστικές ή πνευματικές. Έτσι, η επιστήμη και η θεωρία της ψυχολογίας εισήλθαν στην Ελλάδα με έμμεσους και πλάγιους τρόπους, δημιουργώντας συχνά σύγχυση στο κοινό σε ό,τι αφορά τη φύση της ψυχολογίας τους ρόλους και τις λειτουργίες των ψυχολόγων.

Οι αντιλήψεις των Ελλήνων εμπόδισαν γενικά επίσης την ανάπτυξη της ψυχολο-

γίας. Παρόλο που το κοινωνικό στίγμα για την ψυχική ασθένεια είναι σχεδόν παγκόσμιο φαινόμενο, αυτό το στίγμα είναι κάπως πιο έντονο και πιο επίμονο στην Ελλάδα (Hartokollis, Georgas & Katakis, 1966), με αποτέλεσμα τη δημιουργία σοβαρών αρνητικών συνεπειών για τα άτομα που χρειάζονται βοήθεια καθώς και για τις οικογένειες και τους συγγενείς τους. Άτομα που ζητούν ψυχολογική βοήθεια διατρέχουν τον κίνδυνο να χάσουν τους φίλους τους, να απομονωθούν κοινωνικά, να δυσκολευτούν να βρουν ή να διατηρήσουν μια δουλειά (Safilios-Rothchild, 1968). Ακόμη και οι ίδιοι οι επαγγελματίες δεν γλυτώνουν από τόσο έντονες κοινωνικές αντιλήψεις: οι Έλληνες επαγγελματίες της ψυχικής υγείας συχνά έχουν αντιλήψεις που βρίσκονται πιο κοντά σε κείνες των κοινών ανθρώπων στην Ελλάδα παρά σε αυτές των αντιστοιχών επαγγελματιών στις ΗΠΑ (Kourtelakos, Gedeon and Struening, 1978).

Τέλος, η ανάπτυξη της ψυχολογίας στην Ελλάδα εμποδίστηκε από την κυριαρχία της ψυχιατρικής, που ήταν η κύρια πηγή γνώσεων για την ψυχική υγεία (Νικολοπούλου, 1986 και Piperopoulos, 1985). Οι Έλληνες περιγράφουν τα συναισθηματικά τους προβλήματα κάνοντας αναφορές στα «νεύρα» τους (Samouilidis,

1. Northwestern Memorial Hospital, Chicago, Ill., U.S.A.

2. The University of Texas at Austin, Texas, U.S.A.

1978) και συχνά προτιμούν να επισκεφθούν τον παθολόγο τους γι' αυτά. Επιπλέον, οι περισσότεροι Έλληνες ψυχίατροι παραμένουν ακόμη πολύ επηρεασμένοι από τη νευρολογία, ενώ οι γνώσεις και η εμπειρία τους σχετικά με την ψυχολογία είναι περιορισμένες. Πολλοί ψυχίατροι θεωρούν τους ψυχολόγους απειλή για την εξουσία τους και την επαγγελματική τους ειδικότητα (Piripeli-Rotamianou and Leoussi, 1975). Πρόσφατα όμως μερικοί ψυχίατροι υποστήριξαν την ανάγκη διεπιστημονικής προσέγγισης και συνεργασίας με ψυχολόγους (Bouhoutsos and Roe, 1984).

Πανεπιστημιακή Ψυχολογία

Στα ελληνικά Πανεπιστήμια σήμερα υπάρχουν τα εξής προγράμματα σπουδών ψυχολογίας: το νεοϊδρυμένο Τμήμα Ψυχολογίας που υπάγεται στη Σχολή Κοινωνικών Επιστημών στο Πανεπιστήμιο Κρήτης και τα προγράμματα μεταπτυχιακών σπουδών κλινικής, εξελικτικής και παιδαγωγικής ψυχολογίας του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Οι σπουδές στον τομέα ψυχολογίας των τριχοτομημένων τμημάτων των Φιλοσοφικών Σχολών (Φ.Π.Ψ.) δεν οδηγούν στην απόκτηση πτυχίου Ψυχολογίας.

Το πρώτο Τμήμα Ψυχολογίας ιδρύθηκε το 1987 ως τμήμα της νεοϊδρυμένης Σχολής Κοινωνικών Επιστημών, στο Πανεπιστήμιο Κρήτης στο Ρέθυμνο. Κατά το ακαδημαϊκό έτος 1987-1988 εισήχθησαν 50 φοιτητές στο Τμήμα, ενώ ακόμη η διαμόρφωση του προγράμματος σπουδών δεν είχε οριστικοποιηθεί.

Δεδομένου ότι δεν υπήρχε δυνατότητα σπουδών ψυχολογίας στο Ελληνικό Πανεπιστήμιο μέχρι το 1987, όλοι οι Έλληνες ψυχολόγοι έχουν πτυχία από ξένα Πανεπιστήμια. Οι προπτυχιακές σπουδές τους συχνά γίνονται στη Φιλοσοφική Σχολή, στο Αμερικανικό Κολλέγιο Ελλάδας και σε μερικά Κέντρα Ελευθέρων Σπουδών.

Το Αμερικανικό Κολλέγιο και τα Κέ-

ντρα Ελευθέρων Σπουδών δεν αναγνωρίζονται από το ελληνικό κράτος. Η μεγάλη ποικιλία του περιεχομένου και της ποιότητας των σπουδών τους δημιούργησε πρόσθετα προβλήματα.

Ψυχολογική έρευνα

Διάφορες συνθήκες συνέβαλαν στη δημιουργία της κάπως ληθαργικής κατάστασης της ψυχολογικής έρευνας στην Ελλάδα (Sakka-Paraskeva, 1984 και Vanger, 1986). Αυτές περιλαμβάνουν τη μη αναγνώριση της ψυχολογίας ως επιστήμης, την έλλειψη πόρων για ψυχολογικές έρευνες και την έλλειψη ατόμων εκπαιδευμένων στη μεθοδολογία των κοινωνικών επιστημών. Οι περισσότερες έρευνες έχουν γίνει τις δυο τελευταίες δεκαετίες. Δεδομένου ότι το πρώτο ελληνικό περιοδικό ψυχολογίας εκδόθηκε το 1988, δεν είναι παράξενο ότι οι περισσότερες ελληνικές έρευνες εκδίδονται κυρίως σε αγγλικά ή γαλλικά περιοδικά ή σε ελληνικά ιατρικά περιοδικά.

Ψυχολογικές έρευνες στην Ελλάδα γίνονται μόνο σε μερικά κέντρα ερευνών όπως το Κέντρο Ψυχικής Υγιεινής, το Αθηναικό Ινστιτούτο του Ανθρώπου, το Ινστιτούτο του Παιδιού, το Ίδρυμα Ερευνών για το Παιδί και το Αμερικανικό Κολλέγιο Ελλάδας, καθώς και σε ορισμένα Πανεπιστήμια (Bouhoutsos and Roe, 1984, Housiadas, 1976 και Sakka-Paraskeva, 1984). Οι έρευνες αυτές επικεντρώνονται κυρίως σε τέσσερις τομείς: ψυχομετρικά στοιχεία ψυχολογικών δοκιμασιών (τεστ), των οποίων η επεξεργασία είχε συντελεσθεί σε άλλες χώρες (π.χ. ευφυΐας, επίτευξης, προσωπικότητας), κλινικά θέματα (π.χ. διαταραχές, θεραπεία, γενική ψυχική υγεία) κοινωνική ψυχολογία (π.χ. πολιτισμικά θέματα, κοινωνική ζωή, εγκληματικότητα και εκπαιδευτική ψυχολογία (π.χ. εκπαιδευτικές καινοτομίες, μάθηση). Οι έρευνες σχετικά με την οικογένεια, το παιδί και τη ψυχολογικές διαταραχές αναφορικά με το ελληνικό πολιτισμικό πλαίσιο είναι λιγότερες (Vanger, 1986).

Η ψυχολογία ως επάγγελμα

Όπως αναφέρθηκε παραπάνω όλοι οι ψυχολόγοι που εργάζονται τώρα στην Ελλάδα έχουν εκπαιδευτεί στο εξωτερικό. Η ύπαρξη αυτής της πολιτισμικής ποικιλίας στην εκπαίδευση αφ' ενός προωθεί ευρύτερες θεωρητικές προσεγγίσεις μεταξύ των ψυχολόγων, αφ' ετέρου όμως δημιουργεί δυσκολίες στην καθιέρωση επαγγελματικών προτύπων (Bouhoutsos and Roe, 1984).

Οι διαδικασίες απόκτησης αδείας άσκησης επαγγέλματος που καθορίστηκαν αρχικά το 1979, ανακλήθηκαν και δεν έχουν επικυρωθεί ως σήμερα. Ο ΣΕΨ προωθεί το αίτημα της καθιέρωσης διαδικασιών απόκτησης αδείας με σκοπό τον έλεγχο των ασκούντων το επάγγελμα ψυχολόγων και την προστασία του κοινού από ψευτο-ψυχολόγους. Οι προσπάθειες αυτές περιπλέκονται από την υψηλή συγκέντρωση παροχής ψυχικής υγείας στην Αθήνα. Η έλλειψη επαρκών πηγών παροχής υπηρεσιών ψυχικής υγείας στην επαρχία κάνει το κράτος διστακτικό στην επιβολή περιορισμών στα άτομα που παρέχουν τέτοιες υπηρεσίες.

Παρόλο που υπάρχει βιβλιογραφία για την κατάσταση της ψυχολογίας στην Ελλάδα (π.χ. Bouhoutsos and Roe, 1984 και Vanger, 1986), δεν αναφέρεται καμία μελέτη μέσω άμεσης καταγραφής για την κατάσταση της ψυχολογίας. Τέτοιες μελέτες είναι απαραίτητες για την πληρέστερη κατανόηση της κατάστασης της ψυχολογίας στη χώρα και είναι χρήσιμες τόσο για τους επαγγελματίες του κλάδου όσο και για το σχεδιασμό της κυβερνητικής πολιτικής. Επιπλέον, ενόψει της Ευρωπαϊκής Ενοποίησης το 1992, σημαντικές αλλαγές αναμένονται σε όλο το φάσμα της ελληνικής κοινωνίας. Συνεπώς τα στοιχεία που έχουν συλλεχθεί πριν από το 1992 μπορούν να παρέχουν μια βασική καταγραφή της κα-

τάστασης της ψυχολογίας στην Ελλάδα πριν από την πλήρη ενσωμάτωση της χώρας στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα. Με αυτό το σκεπτικό πραγματοποιήθηκε η παρούσα έρευνα.

ΜΕΘΟΔΟΣ

Το κύριο εργαλείο της μελέτης αυτής είναι το ερωτηματολόγιο. Ένα ερωτηματολόγιο στάλθηκε ταχυδρομικά και στα 531 μέλη του ΣΕΨ, των οποίων ο Σύλλογος είχε τρέχουσα διεύθυνση¹. Αυτό το ερωτηματολόγιο είχε σκοπό τη συλλογή πληροφοριών γύρω από την παρούσα κατάσταση και τις μελλοντικές τάσεις της ψυχολογίας στην Ελλάδα και ήταν βασισμένο στην επισκόπηση της διεθνούς σχολικής ψυχολογίας του 1987 του Oakland, με μετατροπές και προσθήκες που εξυπηρετούσαν τους σκοπούς της μελέτης αυτής. Το ερωτηματολόγιο αποτελείται από κλειστές και ανοιχτές ερωτήσεις και διερευνά επτά θέματα: επαγγελματική δικαιοδοσία, προβλήματα στο χώρο της εργασίας, προβλήματα του επαγγέλματος, έρευνα, μέλλον της ψυχολογίας, σχολική ψυχολογία και δημογραφικά στοιχεία.

Κατά την πρώτη φάση της έρευνας, έγινε μια έρευνα-πιλότος με ερωτηματολόγιο, που απευθυνόταν σε ψυχολόγους οι οποίοι αντιπροσωπεύουν διαφορετικές επαγγελματικές ειδικότητες στην Ελλάδα. Τα στοιχεία από την έρευνα-πιλότο, καθώς και τα σχόλια και οι υποδείξεις των ψυχολόγων, που συμμετείχαν σε αυτή, χρησιμοποιήθηκαν για την κατάστρωση του τελικού ερωτηματολογίου.

Το τελικό (βελτιωμένο) ερωτηματολόγιο στάλθηκε ταχυδρομικά σε όλα τα μέλη του ΣΕΨ. Χρησιμοποιήθηκαν διάφορες τεχνικές για να αυξηθεί ο βαθμός συμμετοχής στην έρευνα. Συνολικά επεστράφησαν 187 ερωτηματολόγια (33%) από τα οποία

1. Αντίγραφα του ερωτηματολογίου μπορούν να βρεθούν στη διατριβή της συγγραφέως ή από την ίδια τη συγγραφέα στη διεύθυνση: Πιερράκου Ι, Ζωγράφου, 157 71 Αθήνα.

122 ήταν πλήρη και 65 ήταν κάρτες με δημογραφικές ερωτήσεις. Ο βαθμός συμμετοχής 33% είναι γενικά αποδεκτός και συνήθης και θεωρείται επιτυχία της έρευνας τούτης. Προηγούμενες προσπάθειες του ΣΕΨ για να συγκεντρώσει στοιχεία σχετικά με τα μέλη του πέτυχαν βαθμούς συμμετοχής 10% ως 20% (Ο. Πανοπούλου-Μαράτου, προσωπική συζήτηση, Μάρτιος 1988). Τα στοιχεία που προέκυψαν από το υπάρχον δείγμα δείχνουν ότι είναι αντιπροσωπευτικά των ενεργών μελών του συλλόγου και επομένως κρίνονται κατάλληλα. Τα στοιχεία που προέκυψαν από τα συμπληρωμένα ερωτηματολόγια (N = 122) και από κάρτες παρακολούθησης (N = 65) είναι συγκρίσιμα και παρόμοια όσον αφορά σε 10 δημογραφικά στοιχεία. Έτσι κρίθηκε δυνατό να συνενωθούν όλες οι απαντήσεις και η ανάλυση να γίνει συνολικά.

Η αντιπροσωπευτικότητα του δείγματος εκείνων που απάντησαν στο ερωτηματολόγιο είναι δύσκολο να προσδιορισθεί, στο μέτρο που υπάρχουν περιορισμένες μόνο πληροφορίες για τα μέλη του ΣΕΨ. Πιθανές διαφορές αναφορικά με την κατανομή του φύλλου και τη γεωγραφική κατανομή μεταξύ των παραληπτών του ερωτηματολογίου και του δείγματος το οποίο συμμετείχε στην έρευνα ελέγχθηκαν με το τεστ χ^2 και το δείκτη διαφοροποίησης D. Οι διαφορές μεταξύ των δυο ομάδων δεν ήταν στατιστικά σημαντικές ($p > .05$) και για τις δύο ομάδες στοιχείων. Επομένως συμπεραίνεται ότι το δείγμα των συμμετεχόντων είναι αντιπροσωπευτικό των μελών του ΣΕΨ, αναφορικά με το φύλο και τη γεωγραφική κατανομή.

ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ

Δημογραφικά Χαρακτηριστικά²

Τα δύο τρίτα των συμμετεχόντων (68%)

είναι γυναίκες, 77% έχουν πτυχίο ψυχολογίας στο προδιδακτορικό επίπεδο³, 67% ασκούν το επάγγελμα στην Αθήνα και 9% στη Θεσσαλονίκη. Οι συμμετέχοντες απέκτησαν το πτυχίο τους στη Γαλλία (33%), στις ΗΠΑ (30%), ή στη Βρετανία (16%). Παρ' όλο που τα γαλλικά πτυχία είναι συνολικά περισσότερα (33%), τα διδακτορικά (50%) προέρχονται κυρίως από τις ΗΠΑ.

Το 70% των συμμετεχόντων είναι κάτω των 40 ετών. Η πιο μεγάλη ηλικιακή ομάδα είναι μεταξύ 31 και 35 ετών, 21% είναι μεταξύ 41 και 50 ετών και οι άνω των 50 ετών είναι λιγότεροι από 8%. Όσον αφορά την επαγγελματική εμπειρία, οι περισσότεροι έχουν εργασθεί ως ψυχολόγοι λιγότερο από 10 χρόνια. (Ο διάμεσος των ετών επαγγελματικής εμπειρίας είναι 6 και ο Μέσος Όρος είναι 7.3, SD = 6.6).

Τα δύο τρίτα των συμμετεχόντων (67%) εργάζονται στην παροχή υπηρεσιών υγείας, δηλαδή σε κλινική και συμβουλευτική ψυχολογία. Οι κλινικοί ψυχολόγοι αποτελούν την πιο μεγάλη ειδικότητα (75,41%). Άλλες ειδικότητες είναι η κοινωνική ψυχολογία (16%), η αναπτυξιακή (13%), η πειραματική (7%) και η γενική (6%).

Οι περισσότεροι ψυχολόγοι (53%) κατέχουν την παρούσα θέση απασχόλησης για 5 χρόνια. Μόνο 5% κατέχουν την παρούσα θέση απασχόλησης για 15 χρόνια. Ο ψυχολόγος εργάζεται 43 εβδομάδες ετησίως και 34 ώρες την εβδομάδα, κατά μέσον όρο.

Το 20% των συμμετεχόντων εργάζονται στο δημόσιο τομέα (π.χ. κρατικός φορέας παροχής κοινωνικών υπηρεσιών, Κέντρο Ψυχικής Υγιεινής, νοσοκομείο, σωφρονιστικό ίδρυμα) και 28% στην εκπαίδευση (π.χ. ανατάτη και μέση εκπαίδευση, ειδικά σχολεία). Περίπου 15% (N = 27) των συμμετεχόντων απασχολούνται σε δημοτικά σχολεία και λύκεια. Από αυτούς, το ένα

2. Αναλυτικοί πίνακες των δημογραφικών στοιχείων και των λοιπών αποτελεσμάτων μπορούν να βρεθούν στη διατριβή της συγγραφέως ή από την ίδια (ό.π.).

3. Τα πτυχία έχουν χωριστεί σε δύο βαθμίδες: πτυχία διδακτορικού επιπέδου (εξαετή και άνω) και πτυχία προδιδακτορικού επιπέδου (τετραετή και πενταετή).

τρίτο απασχολείται σε δημόσια σχολεία, ένας απασχολείται σε δημόσιο λύκειο ενώ κανένας σε δημόσιο δημοτικό σχολείο. Περίπου 7% απασχολούνται σε δημόσια νοσοκομεία και 3% σε ερευνητικά ιδρύματα. Το 20% των συμμετεχόντων είτε δεν απάντησε στην ερώτηση αυτή είτε δεν δήλωσε πλήρη απασχόληση σε κανένα κλάδο.

Όσον αφορά στο περιεχόμενο της απασχόλησης, η πλειοψηφία (55%) ασχολείται με εφαρμοσμένες δραστηριότητες (π.χ. ψυχοθεραπεία, συμβουλευτική, ψυχοεκπαιδευτικές εκτιμήσεις), 15% ασχολείται με εκπαιδευτικές δραστηριότητες (π.χ. διδασκαλία, εκτίμηση της απόδοσης των φοιτητών), 7% με έρευνα και 5% με διοικητικά καθήκοντα.

Συγκρινόμενοι με τους κατόχους προδιδακτορικών πτυχίων, οι κάτοχοι διδακτορικού είναι πιο μεγάλοι σε ηλικία, έχουν μεγαλύτερη επαγγελματική εμπειρία, διαβάζουν περισσότερο ξένα περιοδικά και είναι πιο πιθανό να είναι μέλη ξένων επαγγελματικών συλλόγων. Τα μέλη των δύο βαθμίδων εκπαίδευσης δεν διαφέρουν όσον αφορά στα εξής χαρακτηριστικά: φύλο, γεωγραφική κατανομή, ειδικότητα, κύρια απασχόληση, χρόνο απασχόλησης κατ' έτος και κατά εβδομάδα.

Εισόδημα

Περίπου 55% κερδίζουν λιγότερα από 100.000 δρχ. μηνιαίως και μόνο 16% κερδίζουν άνω των 150.000 δρχ. 19% των συμμετεχόντων δεν απάντησε σε αυτή την ερώτηση.

Πιθανές διαφορές στο εισόδημα μεταξύ ανδρών και γυναικών καθώς και μεταξύ των κατόχων προδιδακτορικών και διδακτορικών πτυχίων ελέγχθηκαν με τεστ t, διασταυρώσεις και τεστ χ². Για τις δυο τελευταίες αναλύσεις το δείγμα ομαδοποιήθηκε σε τρεις ομάδες εισοδήματος: χαμηλό (< 65.000 δρχ.), μέσο (65.000 έως 100.000 δρχ.) και υψηλό (> 100.000 δρχ.)

Οι ψυχολόγοι που είναι άνδρες (128.323 δρχ.) και κάτοχοι διδακτορικού (149.318 δρχ.) έχουν υψηλότερο μηνιαίο εισόδημα από τις γυναίκες (98.606 δρχ.) και τους κατόχους προδιδακτορικών (96.130 δρχ.). Αυτές οι διαφορές κατά φύλο (p < .05, t = 2.3) και επίπεδο πτυχίου (p < .05, t = 3.9) είναι στατιστικά σημαντικές (βλ. Πίνακα 1) και δεν αποδίδονται σε διαφορές συνολικού χρόνου απασχόλησης ή άλλων στοιχείων.

Επιπλέον, οι μεγαλύτερης ηλικίας ψυχολόγοι δηλώνουν υψηλότερο εισόδημα από όσο οι νεώτεροι (p < .01, χ² = 22).

ΠΙΝΑΚΑΣ 1. Τεστ Εισοδήματος

Ομάδα Μεταβλητή	N	Μέσος	Τυπική Απόκλιση	t-
Φύλο				
Άνδρας	31	128.323	60.031	
Γυναίκα	66	98.606	59.375	2.29*
Πτυχίο				
Προδιδακτορικό	75	96.013	49.962	
Διδακτορικό	22	149.318	76.785	-3.86**

* p < 05

**p < 01

Επίσης οι ψυχολόγοι που έχουν εργασθεί περισσότερα χρόνια έχουν μεγαλύτερες πιθανότητες να έχουν υψηλότερο εισόδημα από κείνους που έχουν λιγότερη επαγγελματική εμπειρία ($p < .01$, $\chi^2 = 13.5$).

Οι μεταβλητές που επηρεάζουν το εισόδημα ελέγχθησαν ξεχωριστά. Αυτές ήταν το φύλο, το επίπεδο εκπαίδευσης, χρόνια επαγγελματικής εμπειρίας και κύρια απασχόληση. Οι αναλύσεις έγιναν για όσους ψυχολόγους εργάζονται άνω των 20 ωρών εβδομαδιαίως, ώστε να μη συμπεριληφθούν οι εργαζόμενοι με μερική απασχόληση. Δύο ξεχωριστές πολλαπλές παλινδρομήσεις έγιναν με τα στοιχεία του συνολικού δείγματος. Η μια έλεγξε την επίδραση του φύλου, του μορφωτικού επιπέδου και της κύριας απασχόλησης στο ύψος του εισοδήματος. Η άλλη έλεγξε τη σχέση μεταξύ εισοδήματος και των παραπάνω τεσσάρων μεταβλητών αναφορικά με την ηλικία. Από αυτές προέκυψαν ότι οι πιο σημαντικές μεταβλητές που επηρεάζουν το εισόδημα είναι η ηλικία, ο τομέας κύριας απασχόλησης και το επίπεδο εκπαίδευσης (μορφωτικό επίπεδο). Η επαγγελματική εμπειρία και το φύλο δεν εισήχθησαν στην εξίσωση.

Ξεχωριστές παλινδρομήσεις διερευνήθηκαν για τους άνδρες και τις γυναίκες για να αναλυθεί ο ρόλος του φύλου στη διαφοροποίηση του εισοδήματος και της ηλικίας, επιπέδου εκπαίδευσης, επαγγελματικής εμπειρίας και κύριας απασχόλησης. Τα αποτελέσματα αυτών των παλινδρομήσεων είχαν εντυπωσιακές διαφορές. Για τους άνδρες, μόνο μία μεταβλητή, το επίπεδο εκπαίδευσης, βρέθηκε ότι επηρεάζει σημαντικά το εισόδημα (29%, $p < .01$). Οι άνδρες που έχουν διδακτορικό έχουν αύξηση των μηνιαίων αποδοχών τους κατά 73.687 δρχ. Αντίθετα, ενώ στις γυναίκες μόνο μία μεταβλητή επηρεάζει σημαντικά το εισόδημα, αυτή είναι η ηλικία (31%, $p < .01$). Οι γυναίκες παρουσιάζουν αύξηση του μηνιαίου εισοδήματος κατά 22.589 δραχ. για κάθε επιπλέον 5 χρόνια ηλικίας.

Χαρακτηριστικά της επαγγελματικής δραστηριότητας

Τα χαρακτηριστικά της επαγγελματικής δραστηριότητας των ψυχολόγων που μελετήθηκαν περιλαμβάνουν: τη χρήση ψυχολογικών εκτιμήσεων, ψυχοθεραπεία, τα χαρακτηριστικά των πελατών, το γνωστικό τομέα και τις επαγγελματικές δεξιότητες.

Οι ψυχολογικές δοκιμασίες χρησιμοποιούνται συχνότερα με παιδιά και εφήβους παρά με νήπια και ενήλικες. Οι δοκιμασίες νοημοσύνης χρησιμοποιούνται συχνότερα με ενήλικες. Δύο τύποι εκτιμήσεων, διανοητικές και προσωπικότητας (ιδίως προβολικές) χρησιμοποιούνται συχνότερα για διαγνωστικούς σκοπούς με όλες τις ηλικίες. Οι συμμετέχοντες σημείωσαν την αναγκαιότητα ανάπτυξης νέων ψυχολογικών δοκιμασιών: επαγγελματικού προσανατολισμού, διαγνωστικές και διανοητικές δοκιμασίες, όπως επίσης και δοκιμασίες προσωπικότητας και γλωσσικής ικανότητας. Αντίθετα, κλίμακες μέτρησης της αυτοαντίληψης, της στάσης και της κοινωνικής ωριμότητας θεωρούνται λιγότερο σημαντικές.

Το ένα τρίτο των συμμετεχόντων υποστηρίζουν κυρίως ψυχαναλυτικές θεωρητικές προσεγγίσεις. Άλλες δημοφιλείς θεραπείες είναι οι εκλεκτικές και οι συστημικές. Αν και οι συμπεριφορικές προσεγγίσεις έρχονται τελευταίες όσον αφορά στην κύρια θεωρητική προσέγγιση, είναι η πρώτη δευτερεύουσα επιλογή. Η συστημική και η ψυχαναλυτική προσέγγιση έρχονται δεύτερη και τρίτη, αντίστοιχα, στη λίστα δευτερευουσών επιλογών. Μερικοί μόνο από τους συμμετέχοντες δήλωσαν ότι χρησιμοποιούν άλλες προσεγγίσεις όπως γνωστική, αναπτυξιακή, Αντλεριανή, Gestalt, και συναλλακτική ανάλυση (*transactional analysis*) κατά την ψυχοθεραπεία.

Αναφορικά με τις ψυχοθεραπευτικές υπηρεσίες, η ατομική θεραπεία με ενήλικες είναι η πιο διαδεδομένη (43%) και ακολουθεί η ατομική θεραπεία με εφήβους (38%) και παιδιά (30%). Οι θεραπείες ζευγαριών,

οικογένειας καθώς και ομαδικές δεν είναι ιδιαίτερα συνηθισμένες. Λίγοι ψυχολόγοι χρησιμοποιούν ομαδική θεραπεία με παιδιά (2%), εφήβους (13%) ή ενήλικες (15%). Άλλοι τύποι ψυχοθεραπείας που χρησιμοποιούνται περιλαμβάνουν ψυχανάλυση, υποστηρικτικές συνεντεύξεις και μαραθώνιες συνεδρίες.

Δύο κύριες κατηγορίες διαταραχών απαντώνται συχνότερα στους πελάτες των ψυχολόγων: παραδοσιακές νευρωσικές διαταραχές και διαταραχές προσωπικότητας σε εφήβους και ενήλικες (άγχος, ψυχοσωματικές διαταραχές και κατάθλιψη), καθώς και διαταραχές που σχετίζονται με τη συμπεριφορά στο σχολείο παιδιών και εφήβων. Άλλα προβλήματα που αναφέρονται με κάποια συχνότητα περιλαμβάνουν εργασιακές σχέσεις, αυτοκτονία και κακοποίηση παιδιού ή συζύγου.

Οι συμμετέχοντες κατηγοριοποίησαν κατά σειρά σπουδαιότητας τους γνωστικούς τομείς και τις επαγγελματικές δεξιότητες της ψυχολογίας. Οι θεωρίες προσωπικότητας, εξελικτικής ψυχολογίας, ψυχοπαθολογίας, ευφύιας και δυναμικής ομάδων συναποτελούν τους πέντε πιο σημαντικούς γνωστικούς τομείς, ενώ η ανάπτυξη οργανισμών/επιχειρήσεων, η ανάπτυξη επαγγελματικών ενδιαφερόντων, η γλωσσική ανάπτυξη, η φυσιολογία/ανατομία και οι στατιστικές έννοιες είναι λιγότερο σημαντικοί. Οι εφαρμοσμένες δεξιότητες όπως συνέντευξη, παρατήρηση, συμβουλευτική, ψυχοθεραπεία και ψυχολογικές αξιολογήσεις θεωρούνται πιο σημαντικές. Αντίθετα, η διαχείριση του άγχους (*stress management*), η σχέση σχολείου και κοινότητας, η συγγραφή αναφορών και οι διορθωτικές παρεμβάσεις στην εκπαίδευση θεωρούνται περιορισμένης σημασίας από τους συμμετέχοντες.

ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ

Άδεια άσκησης επαγγέλματος

Τρία τέταρτα των ερωτωμένων πι-

στεύουν ότι οι απαραίτητες προϋποθέσεις για την απόκτηση άδειας πρέπει να είναι οι ακόλουθες: βασικό πτυχίο ψυχολογίας, συν μεταπτυχιακός τίτλος (δηλαδή τουλάχιστον πενταετές πρόγραμμα σπουδών) μαζί με ένα χρόνο πρακτικής άσκησης υπό εποπτεία. Το 23% πιστεύει ότι στις απαραίτητες προϋποθέσεις θα πρέπει να περιλαμβάνεται διδακτορικό δίπλωμα και 18% προτείνουν και την επιτυχή συμμετοχή σε εθνικό (πανελλήνιο) διαγωνισμό.

Ανάμεσα στις άλλες προτάσεις, πέντε συμμετέχοντες πιστεύουν ότι όλοι οι υποψήφιοι για απόκτηση άδειας θα πρέπει να υποβάλλονται σε δοκιμασία ψυχολογικής καταλληλότητας πριν να αποκτήσουν άδεια, ενώ τρεις υποστηρίζουν ότι εφόσον όλοι οι Έλληνες ψυχολόγοι εκπαιδεύονται στο εξωτερικό, οι διαδικασίες απόκτησης της άδειας θα πρέπει να ακολουθούν τις αντίστοιχες με εκείνες της χώρας όπου απέκτησαν το υψηλότερο πτυχίο τους.

Δεοντολογία

Οι συμμετέχοντες κλήθηκαν να απαντήσουν ποια είναι τα ζητήματα δεοντολογίας που οφείλει να θίγει ο κώδικας επαγγελματικής δεοντολογίας. Πρώτη προτεραιότητα είναι το επαγγελματικό απόρρητο και ακολουθεί η υποχρέωση του ψυχολόγου να προασπίζεται την ψυχική υγεία, η ακριβής παρουσίαση ικανοτήτων και προσόντων, η επαγγελματική ικανότητα και η υποχρέωση του ψυχολόγου να προστατεύει το συμφέρον του πελάτη του. Είναι ενδιαφέρον να σημειωθεί εδώ ότι θέματα όπως οι σεξουαλικές σχέσεις με πελάτες όπως και νομικά ζητήματα, τα οποία θεωρούνται σημαντικά στις ΗΠΑ, κατατάχθηκαν στην 8η και στην 12η θέση αντίστοιχα, επομένως έχουν μικρή σημασία για τους Έλληνες ψυχολόγους. Σεβασμός για τα ιδρύματα που εργάζονται οι ψυχολόγοι ή ζητήματα ηθικής τάξης, που απορρέουν από την έρευνα με ζώα, επίσης θεωρούνται περιορισμένης σημασίας.

Αντίληψη προβλημάτων στο χώρο εργασίας και στο επάγγελμα γενικά

Ζητήθηκε από τους συμμετέχοντες να υποδείξουν τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν στο χώρο εργασίας τους καθώς και τους ενδοεπαγγελματικούς και εξωεπαγγελματικούς παράγοντες που απειλούν την ανάπτυξη της ψυχολογίας. Δύο είναι τα μεγάλα ζητήματα που προκύπτουν από αυτές τις απαντήσεις: πρώτον, ότι η ψυχολογία δεν θεωρείται αναγνωρισμένο επάγγελμα στην Ελλάδα — απουσιάζουν τα πανεπιστημιακά προγράμματα σπουδών και ερευνών, απουσιάζει η ευρεία και αξιόλογη ερευνητική δραστηριότητα καθώς και η κρατική υποστήριξη (δηλαδή η άδεια που να κατοχυρώνει το επάγγελμα). Επιπλέον η ψυχολογία δεν έχει κύρος ανάμεσα στα άλλα ελεύθερα επαγγέλματα ούτε ένα ισχυρό επαγγελματικό σύλλογο, ικανό να επηρεάζει την παροχή ψυχολογικών υπηρεσιών. Αυτές οι συνθήκες έχουν ως αποτέλεσμα τις χαμηλές αμοιβές και το χαμηλό κύρος των ψυχολόγων στο χώρο εργασίας.

Το δεύτερο ζήτημα, στενά συνδεδεμένο με το πρώτο, επισημαίνει τη σύγχυση γύρω από το ρόλο και τη λειτουργία του ψυχολόγου καθώς και τη σχετική απομόνωση που αισθάνονται οι επαγγελματίες ψυχολόγοι. Η παροχή υπηρεσιών ψυχολογίας δεν έχει αναγνωρισμένα πρότυπα, ούτε υπάρχουν κατάλληλοι τρόποι εκτίμησης και αποτίμησης των υπηρεσιών αυτών. Οι Έλληνες ψυχολόγοι διαφέρουν μεταξύ τους όσον αφορά την εκπαίδευσή τους και τον τρόπο άσκησης του επαγγέλματός τους και δεν έχουν ακόμη κατορθώσει να καθιερώσουν κοινά αποδεκτές αρχές δεοντολογίας και επαγγελματικής συμπεριφοράς. Η απουσία οργανωμένου και

καθιερωμένου επαγγέλματος έχει ως αποτέλεσμα την παραίτηση και την απουσία συμμετοχής στην προσπάθεια προώθησης του επαγγέλματος, καθώς και χαμηλές αμοιβές.

Παραγωγή και χρήση της έρευνας

80% των συμμετεχόντων πιστεύει ότι η διεξαγωγή ψυχολογικών ερευνών είναι πολύ σημαντική και 20% τη θεωρεί αρκετά σημαντική. 43% δήλωσαν ότι συμμετέχουν σε κάποιο ερευνητικό πρόγραμμα. Αυτά τα προγράμματα διερευνούν κυρίως κλινικά ζητήματα καθώς και κοινωνικά και εκπαιδευτικά θέματα. Από τα κοινωνικά θέματα το κύριο ενδιαφέρον ήταν γύρω από τους παράγοντες που επηρεάζουν τη χρήση ναρκωτικών από εφήβους. Από τα εκπαιδευτικά θέματα, τα πιο συνηθισμένα αφορούσαν επαγγελματικό προσανατολισμό και ζητήματα ανάπτυξης. 36% των συμμετεχόντων δήλωσε ότι ο μόνος πόρος χρηματοδότησης της έρευνάς τους ήταν τα προσωπικά τους εισοδήματα. Οι κρατικές επιχορηγήσεις (27%) και οι επιχορηγήσεις από ιδιωτικά κέντρα ερευνών (10%) ήταν επίσης κάπως διαδεδομένες.

Η χρήση ερευνών είναι επίσης περιορισμένη. Η πλειοψηφία των ερωτηθέντων δεν διαβάζει συστηματικά ελληνικό επιστημονικό περιοδικό. Το ένα τρίτο διαβάζει ένα ελληνικό ψυχολογικό περιοδικό (κυρίως το νέο περιοδικό που εκδίδει ο ΣΕΨ *Ψυχολογικά Θέματα*) και 8% διαβάζουν δύο ή τρία ψυχολογικά περιοδικά. Όσον αφορά σε περιοδικά συναφούς ενδιαφέροντος⁴, 22% διαβάζουν ένα, 8% διαβάζουν δύο και 8% διαβάζουν τρία ή περισσότερα. Όταν ρωτήθηκαν αν διαβάζουν ελληνικά περιο-

4. Τα ελληνικά συναφή περιοδικά είναι: έντεκα εκπαιδευτικά περιοδικά (*Σύγχρονη Εκπαίδευση, Σχολείο και Ζωή, Ανοιχτό Σχολείο, Λόγος, Παιδεία, Σχολική Υγιεινή, Τα Εκπαιδευτικά, Περιοδικό ΟΛΜΕ, Νέα Παιδεία, Επιστημονικό Βήμα του Δασκάλου, Σύγχρονη Παιδαγωγική*), εννέα ιατρικά περιοδικά (*Εγκέφαλος, Παιδιατρική, Ιατρική, Ιατρικά Χρονικά, Ελληνική Ογκολογία, Ελληνικά Ιατρικά Αρχεία, Materia Medica Graeca, Νευροψυχιατρικά Χρονικά, Ιατρικές Εξελίξεις, Ιατρική Επιθεώρηση*), ένα περιοδικό κοινωνικής εργασίας (*Εκλογή*) και ένα περιοδικό κοινωνικών επιστημών (*Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*).

δικά γενικού ενδιαφέροντος (π.χ. πολιτικά, κοινωνικά και λογοτεχνικά), 83% δήλωσαν ότι δεν διαβάζουν κανένα, 11% ότι διαβάζουν ένα και 6% διαβάζουν δύο έως τρία.

Σχετικά μεγάλος είναι ο αριθμός των ψυχολόγων που διαβάζει ξένα περιοδικά. Το ένα τρίτο δεν διαβάζει κανένα, από τα υπόλοιπα δύο τρίτα όμως, 18% διαβάζουν ένα, 21% δύο, 15% τρία, και 13% διαβάζουν τέσσερα ή περισσότερα. Τα αμερικανικά επιστημονικά περιοδικά έρχονται πρώτα με 53 τίτλους, ακολουθούν τα γαλλικά με 20, τα αγγλικά με 16, τα ιταλικά με τρεις και, τέλος, τα γερμανικά, γιουγκοσλαβικά και αυστραλέζικα με έναν τίτλο.

Απαντώντας σε ερωτήσεις για το μέλλον της ψυχολογίας στην Ελλάδα, οι περισσότεροι από τους συμμετέχοντες φαίνονται αισιόδοξοι. Θεωρούν ότι τα τελευταία δέκα χρόνια χαρακτηρίζονται από την έλλειψη παραδόσεων και ομοιομορφίας τόσο στην παροχή ψυχολογικών υπηρεσιών όσο και στις αντιλήψεις των Ελλήνων απέναντι στην ψυχική ασθένεια. Υπογραμμίζουν όμως την ανάγκη λήψης μέτρων από τους ίδιους τους ψυχολόγους για την καθιέρωση ανεξάρτητου και χρήσιμου επαγγελματός. Η πλειοψηφία των συμμετεχόντων αναφέρει ότι οι ίδιοι οι ψυχολόγοι πρέπει να αποκτήσουν μεγαλύτερη συνοχή και να δείξουν μεγαλύτερη ενεργητικότητα ώστε να γίνουν οι αναγκαίες αλλαγές.

ΣΥΖΗΤΗΣΗ

Το επαγγελματικό καθεστώς της ψυχολογίας

Λόγω έλλειψης χώρου, τα χαρακτηριστικά των συμμετεχόντων ψυχολόγων δεν θα συζητηθούν περισσότερο. Μια εκτενέστερη ανάλυση παρουσιάζεται στη διατριβή της συγγραφέως και στα άλλα άρθρα που βασίζονται στην έρευνα αυτή. (Nikolopoulou, 1990, και Νικολοπούλου, 1992). Η παρούσα συζήτηση θα περιορισθεί στην εξέταση της επαγγελματικοποίησης της ψυχολογίας στην Ελλάδα.

Ο όρος «επαγγελματικοποίηση» αναφέρεται στα αποκλειστικά δικαιώματα που αποκτά ένας κλάδος επί της εκτέλεσης συγκεκριμένων δραστηριοτήτων, της ρύθμισης της εκπαίδευσης και της κατάρτισης σχετικά με τις δραστηριότητες αυτές, και επί της αξιολόγησης της εκτέλεσης των δραστηριοτήτων αυτών από τα μέλη του (Freidson, 1973).

Η ψυχολογία στην Ελλάδα διαθέτει πανελλήνιο σύλλογο και ασκείται ως πλήρης απασχόληση. Ωστόσο, δεν πλαισιώνεται από νόμους που προστατεύουν την άσκησή της, ούτε έχει υποστήριξη και αναγνώριση από το κοινό. Παρ' όλο που η δημιουργία του πρώτου Τμήματος Ψυχολογίας στο Πανεπιστήμιο της Κρήτης, στο Ρέθυμνο, το 1987, είναι σημαντική για τον κλάδο, η ευθύνη για το προσωπικό, την οργάνωση, τη διοίκηση και το πρόγραμμα σπουδών δεν έχει περιέλθει στον έλεγχο των ψυχολόγων. Έτσι, τα αποτελέσματα που έχει η ύπαρξη αυτού του τμήματος στο επαγγελματικό καθεστώς της ψυχολογίας στην Ελλάδα είναι τουλάχιστον ασαφή.

Όσον αφορά τις επαγγελματικές γνώσεις, η ψυχολογία διαθέτει ένα *corpus* συστηματικών γνώσεων, που όμως έχουν αποκτηθεί από ευρωπαϊκές και αμερικανικές πηγές. Επειδή οι ψυχολόγοι έχουν εκπαιδευθεί σε ξένες χώρες, έχουν εισαγάγει στη χώρα μια σειρά ψυχολογικών αρχών, που είναι αποσπασματικές και ασύνδετες μεταξύ τους, και οι οποίες δεν έχουν απαραίτητα σχέση με την ελληνική πραγματικότητα.

Η ψυχολογία στην Ελλάδα δεν έχει αναπτύξει ένα αυτόχθονο συνεκτικό και μοναδικό ερευνητικό υλικό που να περιλαμβάνει έννοιες, αρχές και τεχνολογία σχετικές με την ψυχολογία των Ελλήνων. Η πανεπιστημιακή εκπαίδευση είναι σε εμβρυακό στάδιο, η συμμετοχή σε έρευνες και η χρήση τους είναι μέτρια ή χαμηλή, ενώ η ποιότητα και ο αριθμός των ελληνικών ψυχολογικών εκδόσεων είναι περιορισμένος. Παρ' όλο που οι ψυχολόγοι διαθέτουν κύρος απέναντι στους πελάτες τους, η έλλειψη κύρους της ψυχολογίας απέναντι στο

Αντίληψη προβλημάτων στο χώρο εργασίας και στο επάγγελμα γενικά

Ζητήθηκε από τους συμμετέχοντες να υποδείξουν τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν στο χώρο εργασίας τους καθώς και τους ενδοεπαγγελματικούς και εξωεπαγγελματικούς παράγοντες που απειλούν την ανάπτυξη της ψυχολογίας. Δύο είναι τα μεγάλα ζητήματα που προκύπτουν από αυτές τις απαντήσεις: πρώτον, ότι η ψυχολογία δεν θεωρείται αναγνωρισμένο επάγγελμα στην Ελλάδα — απουσιάζουν τα πανεπιστημιακά προγράμματα σπουδών και ερευνών, απουσιάζει η ευρεία και αξιόλογη ερευνητική δραστηριότητα καθώς και η κρατική υποστήριξη (δηλαδή η άδεια που να κατοχυρώνει το επάγγελμα). Επιπλέον η ψυχολογία δεν έχει κύρος ανάμεσα στα άλλα ελεύθερα επαγγέλματα ούτε ένα ισχυρό επαγγελματικό σύλλογο, ικανό να επηρεάζει την παροχή ψυχολογικών υπηρεσιών. Αυτές οι συνθήκες έχουν ως αποτέλεσμα τις χαμηλές αμοιβές και το χαμηλό κύρος των ψυχολόγων στο χώρο εργασίας.

Το δεύτερο ζήτημα, στενά συνδεδεμένο με το πρώτο, επισημαίνει τη σύγχυση γύρω από το ρόλο και τη λειτουργία του ψυχολόγου καθώς και τη σχετική απομόνωση που αισθάνονται οι επαγγελματίες ψυχολόγοι. Η παροχή υπηρεσιών ψυχολογίας δεν έχει αναγνωρισμένα πρότυπα, ούτε υπάρχουν κατάλληλοι τρόποι εκτίμησης και αποτίμησης των υπηρεσιών αυτών. Οι Έλληνες ψυχολόγοι διαφέρουν μεταξύ τους όσον αφορά την εκπαίδευσή τους και τον τρόπο άσκησης του επαγγέλματός τους και δεν έχουν ακόμη κατορθώσει να καθιερώσουν κοινά αποδεκτές αρχές δεοντολογίας και επαγγελματικής συμπεριφοράς. Η απουσία οργανωμένου και

καθιερωμένου επαγγέλματος έχει ως αποτέλεσμα την παραίτηση και την απουσία συμμετοχής στην προσπάθεια προώθησης του επαγγέλματος, καθώς και χαμηλές αμοιβές.

Παραγωγή και χρήση της έρευνας

80% των συμμετεχόντων πιστεύει ότι η διεξαγωγή ψυχολογικών ερευνών είναι πολύ σημαντική και 20% τη θεωρεί αρκετά σημαντική. 43% δήλωσαν ότι συμμετέχουν σε κάποιο ερευνητικό πρόγραμμα. Αυτά τα προγράμματα διερευνούν κυρίως κλινικά ζητήματα καθώς και κοινωνικά και εκπαιδευτικά θέματα. Από τα κοινωνικά θέματα το κύριο ενδιαφέρον ήταν γύρω από τους παράγοντες που επηρεάζουν τη χρήση ναρκωτικών από εφήβους. Από τα εκπαιδευτικά θέματα, τα πιο συνηθισμένα αφορούσαν επαγγελματικό προσανατολισμό και ζητήματα ανάπτυξης. 36% των συμμετεχόντων δήλωσε ότι ο μόνος πόρος χρηματοδότησης της έρευνάς τους ήταν τα προσωπικά τους εισοδήματα. Οι κρατικές επιχορηγήσεις (27%) και οι επιχορηγήσεις από ιδιωτικά κέντρα ερευνών (10%) ήταν επίσης κάπως διαδεδομένες.

Η χρήση ερευνών είναι επίσης περιορισμένη. Η πλειοψηφία των ερωτωμένων δεν διαβάζει συστηματικά ελληνικό επιστημονικό περιοδικό. Το ένα τρίτο διαβάζει ένα ελληνικό ψυχολογικό περιοδικό (κυρίως το νέο περιοδικό που εκδίδει ο ΣΕΨ *Ψυχολογικά Θέματα*) και 8% διαβάζουν δύο ή τρία ψυχολογικά περιοδικά. Όσον αφορά σε περιοδικά συναφούς ενδιαφέροντος⁴, 22% διαβάζουν ένα, 8% διαβάζουν δύο και 8% διαβάζουν τρία ή περισσότερα. Όταν ρωτήθηκαν αν διαβάζουν ελληνικά περιο-

4. Τα ελληνικά συναφή περιοδικά είναι: έντεκα εκπαιδευτικά περιοδικά (*Σύγχρονη Εκπαίδευση, Σχολείο και Ζωή, Ανοικτό Σχολείο, Λόγος, Παιδεία, Σχολική Υγιεινή, Τα Εκπαιδευτικά, Περιοδικό ΟΛΜΕ, Νέα Παιδεία, Επιστημονικό Βήμα του Δασκάλου, Σύγχρονη Παιδαγωγική*), εννέα ιατρικά περιοδικά (*Εγκέφαλος, Παιδιατρική, Ιατρική, Ιατρικά Χρονικά, Ελληνική Ογκολογία, Ελληνικά Ιατρικά Αρχεία, Materia Medica Graeca, Νευροψυχιατρικά Χρονικά, Ιατρικές Εξελίξεις, Ιατρική Επιθεώρηση*), ένα περιοδικό κοινωνικής εργασίας (*Εκλογή*) και ένα περιοδικό κοινωνικών επιστημών (*Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*).

δικά γενικού ενδιαφέροντος (π.χ. πολιτικά, κοινωνικά και λογοτεχνικά), 83% δήλωσαν ότι δεν διαβάζουν κανένα, 11% ότι διαβάζουν ένα και 6% διαβάζουν δύο έως τρία.

Σχετικά μεγάλος είναι ο αριθμός των ψυχολόγων που διαβάζει ξένα περιοδικά. Το ένα τρίτο δεν διαβάζει κανένα, από τα υπόλοιπα δύο τρίτα όμως, 18% διαβάζουν ένα, 21% δύο, 15% τρία, και 13% διαβάζουν τέσσερα ή περισσότερα. Τα αμερικανικά επιστημονικά περιοδικά έρχονται πρώτα με 53 τίτλους, ακολουθούν τα γαλλικά με 20, τα αγγλικά με 16, τα ιταλικά με τρεις και, τέλος, τα γερμανικά, γιουγκοσλαβικά και αυστραλέζικα με έναν τίτλο.

Απαντώντας σε ερωτήσεις για το μέλλον της ψυχολογίας στην Ελλάδα, οι περισσότεροι από τους συμμετέχοντες φαίνονται αισιόδοξοι. Θεωρούν ότι τα τελευταία δέκα χρόνια χαρακτηρίζονται από την έλλειψη παραδόσεων και ομοιομορφίας τόσο στην παροχή ψυχολογικών υπηρεσιών όσο και στις αντιλήψεις των Ελλήνων απέναντι στην ψυχική ασθένεια. Υπογραμμίζουν όμως την ανάγκη λήψης μέτρων από τους ίδιους τους ψυχολόγους για την καθιέρωση ανεξάρτητου και χρήσιμου επαγγέλματος. Η πλειοψηφία των συμμετεχόντων αναφέρει ότι οι ίδιοι οι ψυχολόγοι πρέπει να αποκτήσουν μεγαλύτερη συνοχή και να δείξουν μεγαλύτερη ενεργητικότητα ώστε να γίνουν οι αναγκαίες αλλαγές.

ΣΥΖΗΤΗΣΗ

Το επαγγελματικό καθεστώς της ψυχολογίας

Λόγω έλλειψης χώρου, τα χαρακτηριστικά των συμμετεχόντων ψυχολόγων δεν θα συζητηθούν περισσότερο. Μια εκτενέστερη ανάλυση παρουσιάζεται στη διατριβή της συγγραφέως και στα άλλα άρθρα που βασίζονται στην έρευνα αυτή. (Nikolopoulou, 1990, και Nikolopoulou, 1992). Η παρούσα συζήτηση θα περιορισθεί στην εξέταση της επαγγελματικοποίησης της ψυχολογίας στην Ελλάδα.

Ο όρος «επαγγελματικοποίηση» αναφέρεται στα αποκλειστικά δικαιώματα που αποκτά ένας κλάδος επί της εκτέλεσης συγκεκριμένων δραστηριοτήτων, της ρύθμισης της εκπαίδευσης και της κατάρτισης σχετικά με τις δραστηριότητες αυτές, και επί της αξιολόγησης της εκτέλεσης των δραστηριοτήτων αυτών από τα μέλη του (Freidson, 1973).

Η ψυχολογία στην Ελλάδα διαθέτει πανελλήνιο σύλλογο και ασκείται ως πλήρης απασχόληση. Ωστόσο, δεν πλαισιώνεται από νόμους που προστατεύουν την άσκηση της, ούτε έχει υποστήριξη και αναγνώριση από το κοινό. Παρ' όλο που η δημιουργία του πρώτου Τμήματος Ψυχολογίας στο Πανεπιστήμιο της Κρήτης, στο Ρέθυμνο, το 1987, είναι σημαντική για τον κλάδο, η ευθύνη για το προσωπικό, την οργάνωση, τη διοίκηση και το πρόγραμμα σπουδών δεν έχει περιέλθει στον έλεγχο των ψυχολόγων. Έτσι, τα αποτελέσματα που έχει η ύπαρξη αυτού του τμήματος στο επαγγελματικό καθεστώς της ψυχολογίας στην Ελλάδα είναι τουλάχιστον ασαφή.

Όσον αφορά τις επαγγελματικές γνώσεις, η ψυχολογία διαθέτει ένα *corpus* συστηματικών γνώσεων, που όμως έχουν αποκτηθεί από ευρωπαϊκές και αμερικανικές πηγές. Επειδή οι ψυχολόγοι έχουν εκπαιδευθεί σε ξένες χώρες, έχουν εισαγάγει στη χώρα μια σειρά ψυχολογικών αρχών, που είναι αποσπασματικές και ασύνδετες μεταξύ τους, και οι οποίες δεν έχουν απαραίτητα σχέση με την ελληνική πραγματικότητα.

Η ψυχολογία στην Ελλάδα δεν έχει αναπτύξει ένα αυτόχθονο συνεκτικό και μοναδικό ερευνητικό υλικό που να περιλαμβάνει έννοιες, αρχές και τεχνολογία σχετικές με την ψυχολογία των Ελλήνων. Η πανεπιστημιακή εκπαίδευση είναι σε εμβρυακό στάδιο, η συμμετοχή σε έρευνες και η χρήση τους είναι μέτρια ή χαμηλή, ενώ η ποιότητα και ο αριθμός των ελληνικών ψυχολογικών εκδόσεων είναι περιορισμένος. Παρ' όλο που οι ψυχολόγοι διαθέτουν κύρος απέναντι στους πελάτες τους, η έλλειψη κύρους της ψυχολογίας απέναντι στο

κοινό, το κοινωνικό στίγμα της ψυχικής ασθένειας και η κυριαρχία των νευρολόγων-ψυχιάτρων στην παροχή υπηρεσιών ψυχικής υγείας περιορίζουν τόσο τη δικαιοδοσία όσο και το κύρος των ψυχολόγων γενικότερα.

Τέλος, φαίνεται ότι η ψυχολογία στην Ελλάδα δεν διαθέτει τη δύναμη να επηρεάσει τα ίδια της τα δικαιώματα, προνόμια και υποχρεώσεις, παρά τις προσπάθειες του Σ.Ε.Ψ. Η έλλειψη της άδειας άσκησης επαγγέλματος, καθώς και ο ανταγωνισμός μεταξύ της ψυχολογίας και των συναφών κλάδων δυσχεραίνουν την προσπάθεια των ψυχολόγων να καθορίσουν τις γνώσεις και τις δεξιότητες που θεωρούνται αποκλειστικές του κλάδου. Επιπλέον, η απουσία της ακαδημαϊκής καθιέρωσης του κλάδου στα Πανεπιστήμια έχει ως αποτέλεσμα περιορισμένο έλεγχο των τρόπων που μεταδίδονται σε γνώσεις του κλάδου, ιδιαίτερα μέσω της έρευνας και της διδασκαλίας. Παρ' όλο που ο Σ.Ε.Ψ. έχει κάνει σημαντικές προσπάθειες να πείσει το κοινό και το κράτος για το επαγγελματικό κύρος της ψυχολογίας, η ικανότητά του να επηρεάσει την τροχιά του κλάδου παραμένει περιορισμένη.

Συμπερασματικά, μπορούμε να υποστηρίξουμε ότι το επαγγελματικό καθεστώς της ψυχολογίας στην Ελλάδα είναι στοιχειώδες. Παρ' όλο που διαθέτει όνομα, επαγγελματικό σύλλογο, κάποιες αποκλειστικές γνώσεις, δεν διαθέτει πανεπιστημιακή εκπαίδευση, αναγνώριση από το κοινό και από το κράτος, ούτε τη δύναμη να επηρεάζει την εξέλιξή της. Η παρατηρούμενη ανάπτυξη της ψυχολογίας υποδηλώνει ότι προχωρεί προς επαγγελματικοποίηση και ότι σημαντικές αλλαγές πρόκειται να συμβούν μέσα στην επόμενη δεκαετία.

Ο Azuma (1984) παρέχει ένα σχέδιο εξέτασης του βαθμού επαγγελματικοποίησης στις χώρες του Τρίτου Κόσμου, το οποίο μπορεί να είναι χρήσιμο για την κατανόηση της παρούσας κατάστασης στην Ελλάδα και των διαδικασιών που θα πρέπει να ακολουθηθούν στο μέλλον. Ο Azuma προτείνει πέντε στάδια που θα πρέπει να δια-

νύσει η ψυχολογία για να ενσωματωθεί με την κοινωνία και να γίνει απαραίτητο τμήμα της. Αυτά είναι τα ακόλουθα: η περίοδος των πρωτοπόρων, η περίοδος εισαγωγής, η περίοδος μετάφρασης και σχηματοποίησης, η περίοδος της εθνοποίησης και η περίοδος ενσωμάτωσης. Η ψυχολογία στην Ελλάδα πέρασε από τις πρώτες δύο περιόδους: πρωτοπόροι έφεραν την ψυχολογία στη χώρα και οδήγησαν στην αναγνώρισή της σαν σημαντικού τομέα μελέτης. Κατόπιν, Έλληνες που σπούδασαν στο εξωτερικό εισήγαγαν τεχνικές και θεωρητικές γνώσεις. Στην παρούσα φάση η ψυχολογία φαίνεται να βρίσκεται στην περίοδο μετάφρασης και σχηματοποίησης: η πλειονότητα των ψυχολογικών εννοιών, θεωριών και τεχνολογίας έχουν εισαχθεί από το εξωτερικό, η έρευνα διεξάγεται με βάση τα ευρωπαϊκά και αμερικάνικα πρότυπα, και μεμονωμένες προσπάθειες για εθνική (ελληνική) ψυχολογία εμφανίζονται για πρώτη φορά (π.χ. η ίδρυση του πρώτου τμήματος ψυχολογίας και του πρώτου ψυχολογικού περιοδικού). Η ελληνική ψυχολογία μεταποιεί το ένδυμα της ψυχολογίας άλλων εθνών προσαρμόζοντάς το στις δικές της ιδιαιτερότητες.

Κατά τη διάρκεια της περιόδου μετάφρασης και σχηματοποίησης, η ψυχολογία προσπαθεί να ακολουθήσει ξένα σχήματα και μοντέλα για να αναπτύξει τόσο την επιστήμη όσο και το επάγγελμα. Παρ' όλο που επιχειρείται η εφαρμογή όλων αυτών των γνώσεων στην ελληνική πραγματικότητα, οι αρχές που διέπουν την ψυχολογική πρακτική είναι μάλλον ξένες και συνεπώς έχουν περιορισμένη εφαρμογή. Οφείλει επομένως η ελληνική ψυχολογία να αφιερώσει σημαντικές δυνάμεις στην ανάπτυξη αυτόχθονων αρχών τόσο για την επιστήμη όσο και για την πρακτική της.

Περιορισμοί της παρούσας μελέτης

Η μελέτη αυτή έχει δύο σημαντικούς περιορισμούς. Ο πρώτος αφορά στην αμφίβολη ποιότητα τεσσάρων ερωτήσεων (8,

10, 11 και 35)). Οι ερωτήσεις για τα προβλήματα στο χώρο εργασίας (ερ. 10) και ενδοεπαγγελματικούς παράγοντες (ερ. 11), που απειλούν την ανάπτυξη της ψυχολογίας ζητούσαν από τους συμμετέχοντες να τοποθετήσουν τους παράγοντες κατά σειρά προτεραιότητας. Η χρήση της σειράς προτεραιότητας (σε αντίθεση με την κλίμακα Likert) και ο μεγάλος αριθμός διαθέσιμων απαντήσεων για κάθε ερώτηση έκανε τη στατιστική ανάλυση προβληματική. Η τέταρτη ερώτηση που παρουσίασε δυσκολίες (ερ. 35) ζητούσε από τους συμμετέχοντες να αναφέρουν το ποσοστό του χρόνου εργασίας που αφιερώνουν σε καθένα από τέσσερις βασικούς χώρους εργασίας. Αυτή η ερώτηση δεν ήταν ακριβής και προκαλούσε σύγχυση. Επειδή αυτές οι ερωτήσεις είχαν αδυναμίες, δόθηκε ιδιαίτερη προσοχή στην ερμηνεία των δεδομένων που προέκυψαν από αυτές.

Δεύτερον, η μελέτη αυτή μπορεί να περιορίζεται και από την απόσταση μεταξύ της ερευνήτριας και του κυρίως αντικειμένου της έρευνας. Αυτή η απόσταση, γεωγραφική και ψυχολογική, είναι δυνατό να προκάλεσε χάσματα μεταξύ της ερευνήτριας και των μελών του Σ.Ε.Ψ. σχετικά με τις αξίες και τις αντιλήψεις αμφοτέρων. Αν και η ερευνήτρια είναι Ελληνίδα, είναι εκπαιδευμένη και εργάζεται στις Η.Π.Α, και επομένως έχει αναπτύξει μια επαγγελματική ταυτότητα γύρω από την έρευνα και την πρακτική που μπορεί να διαφέρει κάπως από την αντίστοιχη των Ελλήνων ψυχολόγων. Όπως οι εισαγόμενες γνώσεις ψυχολογίας συχνά μοιάζουν άσχετες στους αυτόχθονες επαγγελματίες έτσι και η παρούσα μελέτη μπορεί να θεωρήθηκε από κάποιους ερωτωμένους άσκοπη ή περιορισμένου ενδιαφέροντος. Μια τέτοια στάση μπορεί να επηρέασε το βαθμό συμμετοχής, όπως επίσης και τη συνολική ενασχόληση των ερωτωμένων με την έρευνα.

Συμπέρασμα

Σε αντίθεση με την ανάπτυξη που ακο-

λούθησε η ψυχολογία στις Ευρωπαϊκές χώρες και στις Η.Π.Α, στην Ελλάδα παρέμεινε περιθωριακή. Σήμερα ακόμη παλεύει να αναγνωρισθεί από το κοινό και το κράτος ως ξεχωριστή και αυτόνομη επιστήμη και επάγγελμα. Υπάρχουν κάποια στοιχεία που υποδηλώνουν ότι όντως έχει αρχίσει η ανάδυση της ψυχολογίας ως ξεχωριστή και σημαντική επιστήμη και επάγγελμα. Λόγω αυτής της αναμενόμενης εξέλιξης, η αναγκαιότητα της απόκτησης πληροφοριών γύρω από την κατάσταση των Ελλήνων ψυχολόγων και την επαγγελματική τους ανάπτυξη είναι μεγάλη. Η παρούσα μελέτη στοχεύει στην κάλυψη αυτού του κενού, πρώτον παρέχοντας στοιχεία αναφορικά με τα ατομικά και δημογραφικά χαρακτηριστικά των επαγγελματιών ψυχολόγων και δεύτερον διερευνώντας το επαγγελματικό καθεστώς της ψυχολογίας. Με τα στοιχεία αυτά σκιαγραφείται το προφίλ του μέσου ψυχολόγου, το οποίο περιλαμβάνει περιγραφή της επαγγελματικής πρακτικής, των προβλημάτων του κλάδου και των επαγγελματικών ρόλων. Ο βαθμός επαγγελματικοποίησης της ψυχολογίας στην Ελλάδα βρίσκεται σε στοιχειώδες στάδιο ανάπτυξης: όσα οι Έλληνες γνωρίζουν για την επιστήμη της ψυχολογίας προέρχονται κυρίως από εκπαίδευση και κατάρτιση που έχει εισαχθεί στην Ελλάδα από το εξωτερικό. Η μελλοντική ανάπτυξη της ψυχολογίας απαιτεί την επίλυση τρεχόντων προβλημάτων, όπως είναι η έλλειψη αυτόχθονων γνώσεων, δεοντολογικών κριτηρίων συμφωνημένων από όλους και εκφρασμένων με σαφήνεια, η έλλειψη επαγγελματικής συνοχής, η απουσία κρατικής και κοινωνικής αναγνώρισης και, τέλος, την αναγνώριση δικαιώματος να επηρεάζει η ίδια η ψυχολογία την εξέλιξή της. Στην παρούσα φάση, οι Έλληνες ψυχολόγοι επιχειρούν να αυτοκαθορισθούν, ασχολούνται ολοένα και περισσότερο με επιστημονικά και ερευνητικά ζητήματα, όπως επίσης και με τη δημοσία εκπαίδευση, ενώ ταυτόχρονα ασκούν πολιτικές πιέσεις στην προσπάθειά τους να επηρεάσουν την κρατική πολιτική που τους αφορά, με σκο-

πό τη θεμελίωση και την προαγωγή του κλάδου της ψυχολογίας (ως επιστήμης και ως επαγγέλματος).

Η συνεργασία μεταξύ του κράτους και των ψυχολόγων είναι κρίσιμης σημασίας, αν το ζητούμενο είναι να αποκτήσει η ψυχολογία επαγγελματικό κύρος και να μετασχηματιστεί στην επιτυχή επίλυση ποικίλων εθνικών προβλημάτων. Πρώτη αναγκαιότητα αποτελεί η σχεδίαση εθνικής πολιτικής για την κατάρτιση των ψυχολόγων και των συναφών επαγγελματιών ψυχικής υγείας. Θα αποτελούσε σφάλμα εκ μέρους του κράτους να προσπαθήσει να σχεδιάσει τέτοια πολιτική χωρίς τη συμμετοχή των ψυχολόγων. Η μη συμμετοχή τους θα είχε ως αποτέλεσμα την παλινδρόμηση της ανάπτυξης της ψυχολογίας στην Ελλάδα. Οι Έλληνες ψυχολόγοι πρέπει να συμμετάσχουν υπεύθυνα σε πολιτικές δραστηριότητες, οργανώνοντας και προωθώντας το επάγγελμα, ασχολούμενοι με τη διαφώτιση του κοινού και ασκώντας πολιτικές πιέσεις με στόχο την αυξημένη αναγνώρισή

τους, τη θέσπιση άδειας άσκησης επαγγέλματος, την πανεπιστημιακή εκπαίδευση, τη βελτίωση των παρεχομένων υπηρεσιών και τη συμμετοχή των ψυχολόγων στη διαδικασία λήψης αποφάσεων σχετικών με την ψυχική υγεία και παιδεία.

Οι Έλληνες ψυχολόγοι έχουν δραστηριοποιηθεί, προωθώντας την ανάπτυξη της ψυχολογίας ως επιστήμης και επαγγέλματος συναφούς με την ελληνική πραγματικότητα. Σε αυτή τη διαδικασία περιλαμβάνονται και η δημιουργία ταυτότητας που να εμπεριέχει πολιτισμική σημασία, συνέπεια ως προς τις δεοντολογικές και επιστημονικές αρχές της ψυχολογικής εκπαίδευσης και, τέλος, συνάφεια με το κοινωνικό σύνολο. Ελπίζουμε ότι σε μελλοντικές μελέτες γύρω από την ψυχολογία στην Ελλάδα θα αναφανεί η επίτευξη αυτών των στόχων μέσα από την καθιέρωση, την αναγνώριση και την ενσωμάτωση της ψυχολογίας, τόσο ως επιστήμης όσο και ως επαγγέλματος, στην ελληνική κοινωνία.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Azuma H. Psychology in a non-western country. *International Journal of Psychology*, 1984, 19, 45-55.
- Bouhoutsos J.C., & Roe K.V. Mental health services and the emerging role of psychology in Greece. *American Psychologist*, 1984, 39, 57-61.
- Friedson E. *The professions and their prospects*. Beverly Hills, CA, Sage Publications, 1973.
- Hartokollis P., Georgas J.G. & Katakis H. Psychiatry in contemporary Greece. *American Journal of Psychiatry*. 1966, 123, 457-462.
- Houssiadas L. Greece. In V. Sexton & H. Misiak (Eds) *Psychology around the world*, Monterey, CA. Brooks/Cole, 1976 p.p. 182-189.
- Koutrelakos J., Gedeon Σ.Μ. & Stuening. Opinions about mental illness: A comparison of American and Greek professionals and laymean. *Psychological Reports*, 1978, 43, 915-923.
- Nikolopoulou A. School psychology in Greece. *Journal of School Psychology*, 1986, 24, 325-335.
- Nikolopoulou A. (manuscript in preparation). Psychology in Europe on the eve of 1992.
- Nikolopoulou A. & Oakland T. School psychology in Greece: An updated view. *School Psychology International*, 1990, 11, 147-155.
- Oakland T. School psychology in the United States of America in the 1980s. In P. Saigh & T. Oakland (Eds) *Psychology in the schools: International perspectives*, Hillsdale, N.J.: Lawrence Erlbaum, 1989.
- Panayiotou M. Psychology within the educational system of Greece. In C.D. Catterall (Ed.) *Psychology in the schools: International perspectives* Columbus, OH: C.D. Catterall, 1979 p.p. 86-103.
- Παπαδόπουλος Ν.Γ. *Η ψυχολογία στη χώρα*

μας [Psychology in our country]. Athens, Author, 1977.

Pipinelli-Potamianou A. & Leoussi C. Clinical child psychology in Greece. *Journal of Clinical Child Psychology*, 1975, 26, 31-33.

Psacharopoulos G. Sex discrimination in the Greek labor market. *Journal of Modern Greek Studies*, 1983, 1, 339-358.

Rosenzweig M.R. Trends in development and status of psychology: An international perspective. *International Journal of Psychology*, 1982, 17, 117-140.

Safilios-Rothschild C. Deviance and mental illness in the Greek family. *Family Process*, 1968, 7, 100-117.

Sakka-Paraskeva S. Educational psychology research in Greece. *Contemporary Educational Psychology*, 1984, 9, 214-228.

Samouilidis L. Psychoanalytic vicissitudes in working with Greek patients. *The American Journal of Psychoanalysis*, 1978, 38, 223-233.

Vanger P. A decade of psychological publications relevant to Greece: Reflections on the state of greek psychology. *American Psychologist*, 1986, 42, 924-926.

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Οι συγγραφείς ευχαριστούν θερμά τους εκπαιδευτικούς οργανισμούς *Phi Delta Kappa* και *Phi Kappa Phi*, καθώς και το *University of Texas at Austin* για τη χρηματοδότηση της παρούσης έρευνας.